

ARAP-İSRAİL SAVAŞININ ONUNCU YILDÖNÜMÜNDE 1815 AVRUPASI VE HENRY KISSINGER

Doç. Dr. Oral SANDER

Tarih ve Birey

Tarihçiler, bireyin tarihsel süreç içindeki yerinin önemi konusunda çoğu kez anlaşamazlar. Kimine göre, tarih büyük çaplı olayların birbiri arkasına sıralanması demek olduğuna göre, bu olayları yaratan ya da onlar içinde sivrilen bireyler tarihçinin ana inceleme konusu olmalıdır. Tarih bir bakıma çözümlenmeden çok betimleme ve tarihçinin en önemli görevi de belki şu iki, biraz da çocukça, soruyu yanıtlamak değil midir? “Sonra ne oldu?”, “sonra kim geldi?”.

Kimine göre ise, tarihin asıl belirleyicileri, tüm tarihsel olayların altında yatan, ya da yatması gereken büyük ve temel “güçler” olduğuna göre, birinci görüştekilerin büyük önem verdikleri bireyler ya da “büyük adamlar”, gerçekte “tarih denizinde yüzen buzdağlarının” ancak görünen bölümleridir. Benzetmeyi sürdürürsek, tarihsel olayları asıl belirleyen ve harekete geçirenler, tarih denizindeki güçlü “akıntılar” ve buzdağının su altında bulunan “yedi bölü sekizi”dir.

Hemen hemen her bilim dalında olduğu gibi, tarihte de, “gerçeği” iki ucun ortasında aramağa çalışanlar ise (yani biraz da işin kolayına kaçanlar) tarihsel sürecin (belki de deprem, yangın ve sel gibi) insan çabalarının ötesinde bir “iradeye” sahip olduğunu biraz da ürküntü ve çaresizlikle kabul ederler. Ama, bu sürecin hızlandırılması ya da yavaşlatılmasının sorumluları bireylerdir. İşte, tarihsel süreci hızlandıran ya da yavaşlatan bireylere “büyük devlet adamları”, ya da işin içine bilimle uğraşanları da katarsak, “büyük adamlar” demek yanlış olmaz.

Tarih, büyük devlet adamları konusunda alışılmış ama öğretici örnekler sunar. 17. yüzyılda İngiltere’de başlayan anayasal süreç, 18. yüzyılın ortalarında Amerikan bağımsızlık hareketi ile başka bir kıtaya sıçradı ve sürecin “bağımsızlık” ögesini vurguladı. 18. yüzyılın sonunda ise, yine Avrupa’ya gelerek Fransa’da büyük bir devrime yol açtı.

Burada, yöneticilerle yönetilenler arasında kopuksuz, sürekli ve bünyesel bağların kurulma süreci olan "liberalizm" ve onunla birlikte varolan "ulusçuluk" akımlarını kapsamı içine aldı. Bu akımlar tarihin "suskun bekçiliğine", yani kendi hallerine bırakılsalardı, uzunca bir süre Avrupa'nın batı ucuna sıkışıp kalabilirdi. Ama, **Napolyon Bonapart**'la birlikte ve şaşılacak kadar kısa bir sürede tüm Avrupa'ya yayıldı. Avrupa ülkelerinin çoğunun ulusal birliklerini 19. yüzyılda kurmalarında ve bunu izleyen yıllar içinde ulus-devletler olarak her alanda kalkınmalarını başarabilmelerinde, Napolyon'un tarihsel süreci hızlandırıcı etkisini unutmamak gerekir. Batı'nın üstünlüğüne karşı bilinçsiz başkaldırıları dışında, bu süreci ve "hızlandırıcılarını" 19. yüzyılda yeryüzünün öteki bölgelerinde pek göremiyoruz. Asya-Afrika ülkeleriyle Avrupa ülkeleri arasındaki hemen hemen yüzyıllık gelişmişlik farkını burada mı aramalıyız? Avusturya Başbakanı **Clemens Metternich**, liberalizm ve ulusçuluk akımlarının hızını Orta ve Doğu Avrupa'da otuz yıl kadar yavaşlatan devlet adamıdır. Tarihin büyüklük ölçümünde, yani 150 yıllık bir izdüşümden bakıldığında, Metternich'i "Metternich" yapan bu olsa gerek.

Bizim tarihimizden de anlamlı ve öğretici örnekler verilebilir. **Kemal Atatürk**, geniş bir tarihsel çerçeve içinde değerlendirildiğinde, Türk ulus-devletini Birinci Dünya Savaşı sonunda kurmayı başaran kişidir. Birincisi ile İkinci Dünya Savaşı sonunun uluslararası ortamlarının birbirlerinden ne kadar farklı olduğu artık açıkça bilinmektedir. Atatürk'ün Türk ulus-devletinin kuruluşunu Birinci Dünya Savaşından sonra yepyeni bir dünyanın olduğu kısa zaman süresi içine sıkıştırması, bir yanda Türkiye, öte yanda bağımsızlıklarını başka bir dünya savaşı sonrasında ve çoğunluğu daha ulus-devlet olmadan kazanan devletler arasındaki temel farkı yaratmıştır sanırım. Böylece, Türkiye, iki savaş arası dönemde her bakımdan yıkıcı ve uzun bir yabancı yönetimi altında kalmamıştır. Zorlu geçen işgal süresi içinde bağımsızlık mücadelesi veren, büyük ölçüde bu yüzden çeşitli ve birbirlerine rakip bölüntülere ayrılmış gruplarla kurulmamıştır. Kısaca, ulusal birliği güçlü doğmuştur. Bu durum, kuşkusuz, Atatürk'ün tarihsel süreci hızlandırıcı etkisinin doğrudan bir sonucudur.

Tarihin ne öğrettiğini halâ tam anlamıyla bilemiyoruz. Ama, "tarihin büyük adamları, tarihin itici ve temel güçlerini sezen, onları denetleyecek yetenek ve yürekliliğe sahip olan ve belki de tarihçilerin dikkatlerini o noktalara çekerek tüm insanlığın kavramasına yardım eden kişilerdir" demek, yanlış olmaz herhalde. Tarih, geleceğin anahtarını taşır. Gelecekte ne olacağını bilebilmek için geçmişte ne olduğunu anlamalıyız. Bugünü ve geleceği çözümleyecek akıl, geçmişteki

deneylerimizden çıkar. Yeni sorunları eski deneylerle karşılaştırarak, benzerlik ve farklılıkları arayarak geleceğe doğru hareket ederiz. Ayrıca, tarihin akışının sezilmesi, "büyük adam" olmayı gerektiren ve bilinen niteliklerin ötesinde, tarihi anlamaktan kaynaklanan bir "düş gücüne" dayanır. Bu düş gücü, Metternich gibileri hiç olmayan dünyalara da götürebilir, ama onsuz hiçbir yere varılamaz.

Yukardaki "anlamak" sözcüğünü rasgele kullanmadım. Tarih "bilinebilir". Tarihi "anlamak" ise başka birşeydir ve bireylerin büyüklüklerinin başlangıç noktasıdır. Sıradan kişiler tarihin akışını, o da çon ender olarak, bilebilirler. Belki de bunları "sıradan" yapan şey, tarihin temel güçlerinin ortaya çıkardığı bunalımlar hakkında çok bilgileri, ama az anlamalarının sonucu olan başarısızlıklardır. Bu sıradan kişiler, her nasılsa devlet adamı olduklarında, olağan zamanlarda arada sırada iyi, ama ne yazık ki bunalım sırasında sürekli en kötü kararları verirler. Büyük devlet adamı, bir bakıma da, bunalımlı dönemlerde, bunalımın temel niteliğini anlayan ve zamanın baskısına rağmen doğru kararı verebilen kişidir.

1815 Dünyası ve Kissinger

Dünyanın çok az bölgesi, nefretiyle, acılarıyla ve akıttığı kanlarla Ortadoğu kadar bunalımlara sahne olmuştur. Kaynağını tarihten, dinden, emperyalizmden, bunun ürünü olan toprak anlaşmazlıklarından ve birbirleriyle kıyasıya çatışan ulusçuluk anlayışlarından alan bu bunalımlar, zamanın "unutturucu ve çözücü süngerine" rağmen çözümsüzlüklerini inatla sürdürmektedirler. 1948'de İsrail'in bağımsız bir devlet olarak kurulmasından sonra, hiçbir devlet ya da devlet grubu, bir dizi şaşırtıcı soruna çözüm bulabilmiş değildir. Sorunlar o kadar köklü ve derin, çözüm yolları o kadar kaypaktır ki, kişiyi bir umutsuzluk duygusu kaplıyor. Tarihte kaderciliği ve insanoğlunun tarihin akışını değiştiremeyeceğini savunan **Oswald Spengler**'in hayaleti, yazdıkları olaylarla kanıtlananların çokbilmiş edasıyla Ortadoğu semalarında dolaşıyor olmalı.

Kissinger, herhalde hayaletlere inanmadığından, böylesine bunalımlı bir bölgede görev aldı ve uyguladığı "mekik diplomasisi" ile yer yüzünde ün kazandı. 1973 yılında A.B.D. Dışişleri Bakanı'yken, 30 yıldır sürekli savaşan bu bölgede karmaşaya bir düzen ve nasıl olacağı pek bilinmeyen uzun süreli barış getirme sorumluluğunu yükledi. Öyle sanıyorum, Kissinger böylesine güç bir görev için hazırlıktı. Harvard'da 1953'te **A World Restored** (1957) (Yeniden Kurulan Dünya) adlı doktora tezini yazdığı zaman bir tarih öğrencisi olarak, kafasında

kavramsal bir model oluşturmuştu. Şunu biliyordu ki, tarih, dışardaki gerçek dünyada olmasa bile, aklın “gerçek dünyasında” tekrarlanabilir. Bu kitap, ilk bakışta, Avrupa’ya alışık olmadığı yüzyıllık bir barış dönemi getiren olayları ve eylemleri çözümler ve 19. yüzyılın Avrupa tarihi anlatır gibi görünmektedir. Kitap, Kissinger’ın savaş, barış, diplomasi ve dış politika konularındaki düşüncelerinin denendiği, biçimlendiği ve geliştirildiği bir “laboratuvar” gibidir ve bu yüzden basit bir tarih çözümlemesinin ötesinde anlam taşımaktadır. Kitabın genel ilkeleri ve verdiği tarih dersleri, Kissinger’ın kişiliğinin ve uyguladığı Ortadoğu diplomasisinin anlaşılmasında çok değerlidir. Bunları, dışişleri bakanı olduğu zaman uygulama olanağı bulmuştur.

Kissinger, aslında akademik dünyanın bir ürünüydü ve aklı ile öngörülerine dayanarak başarı merdiveninden yukarıya tırmandı. Kısaca, önce bir düşünür, sonra bir politikacıydı. Belki de, ikisini biraraya getirmeyi başaran ve sayıları çok olmayan kişilerden biriydi. Tarih, üzerinde akıl yürütülmediği ve günlük yaşamda kullanılmadığı zaman bir “kadavra” olarak kalır. Akılcı bir izdüşümden bakılıp yararlanıldığında, geleceğin anahtarını taşır. Kissinger, “dışişleri bakanlığına başlarken 20 yıllık tarih araştırmalarımın biçimlendirdiği bir felsefeyi de yanımda getirdim” (1977 : 54) derken, herhalde bunları düşünüyor olmalıydı. Kısaca, Kissinger’ı ve yaptıklarını anlayabilmek için, “tarihçi Kissinger”ı bilmek gerekir.

Napolyon Bonapart 19. yüzyılın ilk onbeş yılı içinde liberalizm ve özellikle ulusçuluk akımlarını silah zoruyla Avrupa kıtasına yayarken, aslında çıkarları çatışan ve birbirine karşıt ideolojilere bağlanmış iki devlet adamı, Avrupa barış düzeninin sorumluluğunun omuzlarında olduğunu anlamışlardı: İngiliz Dışişleri Bakanı **Castlereagh** ile Avusturya Başbakanı **Metternich**. Birisi, parlamenter yapıya sahip bir ada devletinin, öteki çok-uluslu ve otokratik bir kara devletinin politikasını yürüten kişilerdi. Onları biraraya getiren şey, Avrupa barış ve düzeninin ancak Napolyon’un savaş alanlarında yenilgiye uğratılmasından geçtiğine ait ortak bir anlayışa varmış olmalarıydı. İkisine göre de barış, istikrarlı bir dünya düzeninin ve yaygın bir “meşruiyetin” kurulmasından sonra gerçekleşebilirdi. Şimdi, bu amaca ulaşabilmek için Napolyon’un yenilgiye uğratılması gerektiğine göre, kuvvete ya da kuvvet kullanma tehdidinde başvurulmalıydı. 1812’de Avrupa bu kuvveti kullanmağa ve bunun sonucu olarak bir dizi savaşa girmeye başladı. Koalisyonlar kurup, Napolyon’a karşı savaş açıldıktan sonra, Viyana Kongresi’ni de içine alan üç yıllık dönemde Kissinger’ın dikkati Castlereagh ile Metternich üzerinde odaklaşmıştır.

Castlereagh'ın İngilteresi, kıtadaki müttefiklerinden değişik bir ülkeydi. Bir kere, geniş ve halâ genişlemekte olan Avrupa-dışı çıkarları vardı. İkinci olarak, Napolyon tarafından hiç işgale uğramamıştı. Son olarak da, en tutucu hükümetler zamanında bile parlamenter sistemini ve kişi hak ve özgürlüklerini korumasını bilmmişti. Bunlara rağmen, İngiltere Napolyon'a karşı yürütülen savaştaki büyük payı dolayısıyla, Avrupa'nın yeniden kurulması çabalarına katılmamazlık edemezdi. Savaş İngiltere'yi Ada'ya kapanık halinden çıkarmış, İngiliz devlet adamlarını Avrupa'nın siyaset önderleriyle sıkı bir temasa sokmuştu. Ayrıca, Castlereagh ile Metternich arasında doğan karşılıklı saygı iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmaktaydı (Fisher, 1952 : 874).

Öte yandan, birtakım nesnel koşullar da İngiltere-Avusturya yakınlaşmasını zorluyordu. Bir ada devleti olarak İngiltere'nin dış politikasının özü, kıtada bir devletin egemen olmasını engellemek ve Manş Denizi'nin güvenliğini sağlamaktı. Bunlar olursa, savaş sonrası barışının incelikleriyle uğraşmak ve kıta ülkeleriyle uzun görüşmelere girişmek için bir zorunluluk kalmıyordu. Ama, Napolyon yenilgi üzerine yenilgi almağa başladığı zaman, zaten büyük güçlüklerle kurulmuş bulunan koalisyonda dağılma belirtileri görüldü. Tarafların çatışan çıkarları su üstüne çıktı. Metternich, ne kadar güçlü durumda olursa olsun, savaş sonrası düzenini tek başına kuramayacağına göre, bir başka güçlü devlet adamına gerek duyulmaktaydı. İşte, Castleagh'ın ileri görüşlülüğü burada kendini göstermektedir. Böyle olmasa, Castlereagh İngiltere'nin çıkarlarını çok dar tanımlayarak dikkatini Fransa üzerinde odaklaştırabilir ve böylece Rusya'nın Avrupa'da başat duruma yükselmesine yol açabilirdi. Ayrıca, Avrupa'da istikrar, bir bakıma, Prusya ile Avusturya arasında ciddi bir rekabet olmamasına bağlıydı; böylesine bir rekabet ancak Rusya'nın işine yarayabilirdi. Karmaşık bir diplomasi ile bu rekabeti önlemesini bildi.

Castlereagh, Viyana Kongresi'nde yalnız İngiltere'yi yalnızcı bir dış politika anlayışından kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda bu devletin Fransa'ya karşı cezalandırıcı ve sert bir politika izlemesini de engelleyebilmiştir. Ona göre, fizik güvenliği sağlamış olmanın göz kaşırtıcı saygınlığı, törel düşüncelerin önemini gölgelememeliydi. Metternich ile Castlereagh, ülkelerinin geleneksel ve farklı görüş ve uygulamalarını bir kenara iterek, Avrupa politikasının genel hatlarında, yani barış ve düzenin kurulmasında, anlaşıp elele verdiklerinde, Viyana düzeni ortaya çıktı ve istikrar sağlandı.

Viyana Düzenlemesi ve Kissinger

Bilim adamları ve politikacılar, Viyana Kongresi'nin kurduğu dü-

zeni çağdaş tarih içinde eşi bulunmaz bir diplomatik model olarak değerlendirirler. Metternich ile Castlereagh'ın kurdukları istikrarlı uluslararası düzen, on onbeş yıl gibi kısa bir süre değil, yüzyılın çalkantılı havasına rağmen ve temel nitelikleri değişmeksizin tam yüzyıl sürdü. Neden?

Konuya Kissinger'dan bir alıntı ile girelim :

“Şaşırtıcı olan, (Vienna Kongresi'nden) çıkan düzenlemenin ne kadar mükemmellikten uzak olduğu değildir; ne kadar **akıllıca** olduğudur. 19. yüzyıl tarih anlayışının 'ukalâ' doktrinlerine göre ne kadar 'gerici' olduğu değildir; yine şaşırtıcı olan (bu düzenlemenin) ne kadar **dengeli** olduğudur. İdealist bir kuşağın tüm umutlarını gerçekleştirmiş olmayabilir, ama belki onlara daha değerli birşey vermiştir: Büyük bir savaş ya da sürekli devrim olmadan, bu kuşağın umutlarının gerçekleşmesi olanağını tanımıştır” (Kalb ve Kalb, 1974 : 47) *

Bu nasıl başarıldı? Kissinger, 19. yüzyıl devlet adamlarını ve özellikle Metternich ile Castlereagh'ı, bir **güç dengesi** yaratmış olmalarıyla övmektedir. Bu güç dengesinin çerçevesi içinde, savaşı, dikkatlice yaratılmış bulunan güç dengesini yıkacak noktaya tırmandırmakta hiçbir devletin kazancı yoktu. Büyük devletlerin teker teker hepsinin istikrarda çıkarları vardı. Bu “istikrar”, yani Vienna düzenlemesinin özü, insanoğlunun “barış”a en çok yaklaştığı noktaydı. Belki “ideal” değildi, ama varoluş için en iyi şansı tanımaktaydı (Kalb ve Kalb, 1974 : 47).

Kissinger'ın bu gelişmelerden çıkardığı bir sonuç şudur : uzun süreli ve istikrarlı bir güç dengesine varabilmek için, devlet adamları akıllı ve sabırlı olmalıydılar ve olayları olduğu kadar kişileri de ustalıkla yönlendirebilmeliydiler. Ayrıca, bu güç dengesi oyunu, dış politikadan pek anlamayan parlamentoların koyabilecekleri sınırlamaların ve yasakların ötesinde, tam bir gizlilik içinde oynanmalıydı. Savaş kadar barış da görmüş bulunan Avrupa, bu barış dönemlerini güç dengesine borçluydu. Hiçbir devlet ötekileri “yiyecek” kadar güçlü olmamış ve büyük devletler arasındaki kışkırtıcı ve çekişme, başka bir biçimde varlıklarını sürdüremeyecek olan küçük devletlerin yaşayabil-

* Vurgulama benimdir.

melerini sağlamıştı. Belki de **Thucydides**'in "çok güçlü olan gücünü kötüye kullanır" basmakalıbı, 19. yüzyıl Avrupası'nda halâ geçerliydi. İspanya'da II Philip ve Fransa'da 14. Louis, Avrupa üstünlüğünü ellerine geçirmek isterlerken engellenebilmişlerdi. Şimdi aynı üstünlüğü az daha Napolyon Bonapart gerçekleştiriyordu. Kissinger'a göre, böyle bir düzeni kurmak ve korumak için **kuvvet kullanmaktan kaçınılması** idi. Bazılarına göre (**Kalb ve Kalb, 1974 : 47**), Kissinger'ın jeopolitikle ilgili ayrıntılı kuramları, gerçekte, Avrupa 19. yüzyılda "Kutsal İttifak"ın denetimi altındayken ortaya çıkan tutucu ve güven dolu dünya politikasına özleminden başka birşey değildir.

Kissinger, Avrupa'ya yüzyıl barış getiren Viyana düzenlemesinin başarısına başka nedenler de arıyor ve buldukları, yukarıda belirtilenlerle birlikte, 1973'te uyguladığı Ortadoğu diplomasisinin kavramsal modelini oluşturuyor. Metternich ile Castlereagh "cezalandırma" yerine denge, "intikam" yerine meşruiyet yönünde hareket etmişlerdi. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan anlaşma intikamcı olmayınca, Fransa'nın yenilgi anıları da uzun sürmedi. Eğer Fransa eziklik ve yenilginin acısıyla başbaşa kalsaydı, yeni kurulan uluslararası düzeni "meşru" görmeyebilir ve onu değiştirmeğe kalkışabilirdi. Almanya'nın yüzyıl sonra Versay'ın ağır hükümlerine ve oluşturduğu yeni uluslararası düzene karşı yaptığı buydu. Türk ulusunun, Versay'dan çok daha ağır olan Sevr Barış Antlaşması'na karşı açtığı mücadele bu mücadelenin Lozan'la başarıya ulaşması ve Türkiye'nin yeni kurulan uluslararası sisteme iki üç yıl gecikmiş olarak girmesi, Kissinger'ın tarihten verdiği ve yararlandığı örnekler arasında olmalıydı. Galip devletlerin korkutucu "iştahlarını" sınırlandıramamalarının sonucu olarak, yıkılan Osmanlı devletinin başat ögesi olan Türk insanına yaşayacak alan bırakılmıyordu. İlerde göreceğimiz gibi, belki Metternich'in ve bir dereceye kadar Castlereagh'ın ulusçuluk akımına düşman olmaları, 19. yüzyılın başlarında başlanabilecek bir yanıştı. Ama, 20. yüzyılın başında, tüm Avrupa devletleriyle birlikte, Osmanlı devletinin eskiden üçyüzyıl yönettiği Doğu Avrupa ülkelerinin ulusçu akımları başarı kazanırken (belki de daha doğrusu başarı kazanmaları sağlanırken), Türk ulusuna aynı hakkı tanımayan Lloyd George için aynı "hafifletici nedeni" bulmak oldukça zordur.

Galip devlet ya da devletlerin kendilerini sınırlandırarak, yenik ya da yenikleri yeni oluşan uluslararası sistem içine almaları ve böylece "meşru" bir uluslararası düzen kurmağa çalışmalarına, özellikle çağdaş tarihte çok ender rastlanır. İşte, 30 Mayıs 1814 tarihli barış antlaşması, galip devletlerin kendi kendilerini sınırlandırmalarının en iyi örneğidir. Galip devletler intikam yerine güç dengesinin peşinde

koşmuşlardır. Asıl amaçları, Fransa'nın savaşta eline geçirdiği toprakları geri almak ve Napolyon'un tahttan indirdiği meşru monarşileri yeniden kurmaktır. Hatta, Napolyon'un Waterloo yenilgisinden sonraki 20 Kasım 1815 tarihli barış antlaşması da cezalandırıcı değildir. Fransa, Napolyon'un yaptıklarından dolayı, uluslararası sistem içinde küçük düşürülmemiştir. Müttefikler Rusya'dan korkmasalardı, belki şartlar daha ağır olabilirdi. Fransa, bir yanda Avusturya ile İngiltere, öte yanda Rusya ile Prusya arasında bir denge olarak görüldüğü için, barış da hafif olmuştur (Woodruff, 1981 : 84). Bu doğrudur, ama nedeni ne olursa olsun, sonuç değişmemektedir.

Metternich'in ve dolayısıyla Viyana Kongresi'nin meşruiyet iddiası ise şuydu : Mevcut devletlerin sınırları kutsaldır, dokunulmaz ve her devlet bu kutsal sınırlarının içinde istediği gibi hareket etmekte serbesttir (Taylor, 1974 : 184). Kısaca, Metternich ile Castlereagh'in önderliğindeki Viyana Kongresi, Avrupa barış ve gönencinin, ilgili halkların "sözde" isteklerine uyularak değil, meşru otoriteye titiz bir itaat sağlanarak korunabileceği kararına vardı (Fisher, 1952 : 869).

Kissinger'in Aldığı Dersler

Kissinger'in Viyana Kongresi dönemini araştırma konusu olarak seçmesi yalnızca bir raslantı ya da katıksız bir akademik tutku sayılmamalıdır. Herhalde, 1815'teki Avrupa durumunun kendi dönemine benzediğini ve böylece güncel sorunlar üzerinde, yani savaş ve barış, diplomasi ve devlet adamlığı, ideoloji ve uygulaması gibi konularda kendisine düşünme olanağı sağlayacağını hesap etmiştir. Doğal olarak olaylar 19. yüzyıla özgüydü, ama bu tarihsel deneylerden çıkarılacak sonuçlar, alınacak dersler, 20. yüzyılın son çeyreğinde uygulanabilecek nitelikte de olabilirdi. Bu sonuç ya da derslerden bazıları Kissinger için son derece önemlidir.

Herşeyden önce, hiçbir barış düzenlemesi taraflardan yalnızca birini tam tatmin edip başarıya ulaşamazdı. Kissinger'a göre, taraflardan birinin mutlak tatmini, tanım gereği, öteki tarafın ya da tarafların mutlak tatminsizliği sonucunu doğurur ve bu da onlara, kurulmuş bulunan uluslararası düzeni değiştirmek için gerekli olan saiki sağlar. Eğer yenilgiye uğrayıp işgal altına alınmış bulunan halkın hakları kabul edilmezse, gelecek bir savaşın tohumları da zaten atılmış olur. Tarih, cezalandırıcı bir barışı baskı ile kabul ettirmiş olanların ve bunun sonucunda kurulan düzenlerin harabeleri ile doludur. Yakın tarihten önemli örnekler, Versay Barış Antlaşması ile Türkler'den esirgenen yaşama hakkıdır. Gelecek yüzyılların tarihçileri, 20. yüzyılın tarihini ya-

zarlarken, büyük bir olasılıkla, iki büyük dünya savaşı yerine 1914'te başlayıp 1945 yılında biten tek bir dünya savaşından söz edeceklerdir. 1919'da Almanya yeni kurulan uluslararası düzene alınmamış ve milyonlarca kişi bu hatanın kurbanı olarak İkinci Dünya Savaşında yaşamını yitirmiştir.

1947 yılından bu yana Ortadoğu'da da aynı hatalar yapılmıştır ve halâ yapılmaktadır. Birbiri arkasına sıralanan bir dizi tatsız Arap devleti ve bunların, yitirdikleri toprakları ve gururlarını yeniden kazanma çabaları.

Kissinger'ın bilimsel araştırmalarından edindiği ikinci ders, **barış kavramının dış politikanın tek amacı olmadığıdır**. Bu konuda şunları yazıyor : "Geçmişte en barışçı görünen dönemler barışın en az arandığı dönemlerdi. Sürekli barış arayanlar ise, bunu en az bulabilenlerdir" (1957 : 1). Kissinger'ın görüşüne göre, eğer Castlereagh ile Metternich barışı tek amaç olarak benimsemiş olsalardı, Napolyon'un karşısında güçsüz ve seçeneksiz kahırlardı. Bundan çıkan, kuvvet ve kuvvet kullanma tehditlerinin mutlaka en kötü politika seçenekleri olmadığıdır. Çağdaş tarihin en başarılı diplomatik konferansı olan Viyana Kongresi'nde bile, Avrupa barışını koruyan düzenleme savaşla ve kuvvet kullanma tehdidi kullanılarak sağlanmıştı.

Kissinger, devlet adamlarının mutlaka **geleneksel törel ölçütlerle** değerlendirilmemesi gerektiğini de anladı. Törel bakımdan uygun olmayan araçlar kullanmamasına rağmen, Metternich'in, barış için gerekli olan istikrarlı bir dünya düzeninin kurulması biçimindeki amacı, ey-iemlerini haklılaştırmış ve Avusturya'nın çıkarlarını korumuştur. Tarihin ilginç cilvelerinden biri de şudur ki, dış politikada bu kadar keskin bir sezise sahip olan Metternich, Avusturya'yı eninde sonunda yıkılacak bir "anakronizm" biçimine sokan tutucu iç politikası, liberal tutkulara gereken önemi vermemesi yüzünden başarısızlığa uğradı. Daha önce de değinildiği gibi, Napolyon, kendisine yöneltilen suçlamalara rağmen, tarihin siyasal akışını hızlandıрмаğa, Metternich ise yavaşlatmağa çalışırken düştüler. Castlereagh ise, İngiliz kamuoyunun aksine, bu devleti Viyana Kongresi'nden sonraki dönemde Avrupa politikası içine sokmağa çalışırken saldırılara uğramış, gözden düşmüş ve sonunda intihar etmiştir. Kissinger, burada sıralanan övgülerine rağmen, Metternich ile Castlereagh'ı bazı yönlerden eleştirmektedir. Birincisi nereye doğru gittiğini tam seçememiş, ikincisi ise nereden geldiğini unutmamıştır (1957 : 329). Ona göre büyük devlet adamı, neyi başarabileceğini saptadığında, önderliğini yaptığı halkın yetenek ve temel tercihlerini de unutmayan kişidir. Yani, yalnız gidilecek yerin se-

çimi değil, oraya nasıl varılacağı da önemlidir. Gerçekten, bu ölçütü tarihe uyguladığımızda her iki devlet adamının da başarılı olmadığı görülüyor.

Viyana Kongresi'nin Genel Değerlendirilmesi

Bir uluslararası düzen, uzun ömürlü ve etkili olabilmesi için, antlaşma yükümlülüklerinin yanında ortak ilkelere ve ortak bir törel bakış açısına da gerek gösterir. Metternich'in sistemi, ö dönemde halâ geçer akçe olan siyasal tutuculuğa dayanmaktaydı (Taylor, 1974 : 280). Viyana Kongresi sonucunda oluşan yeni düzen ve ittifaklar sistemi hakkında Goethe şunları söylemiştir : "İnsanlık için daha büyük ve daha yararlı birşey icat edilmiş değildir" (Fisher, 1952 : 875). Gerçekten, Goethe, "adalet ve düzensizlik yerine adaletsizlik ve düzeni yeğlerim" diyen adamdı. Erasmus, "en kötü barış bile en haklı savaştan daha iyidir" demiyor muydu? İster bu basmakalıplardan etkilensinler, ister etkilenmesinler, Napolyon savaşlarının korku ve büyük sıkıntılarının sonra, galip devletlerin önderleri, uluslararası ilişkilerin, törel değerlerin ötesinde, daha iyi örgütlenmesi gerektiğini bütün açıklığı ile anlamışlardı.

Metternich ve arkadaşlarının kurdukları sistemin iki zayıflığı vardı : Yakındoğu sorunu ve ulusçuluk akımı. Metternich'in bu konularda en büyük umudu, eğer Rusya'yı Avrupa'da tutuculuğa bağlarsa, bu devletin Yakındoğu'da da tutucu olabileceği idi (Taylor, 1974 : 124). Yani, sistem bir bakıma, Rusya'nın vereceği güvenceye ve Yakındoğu'da kurulmuş bulunan statükoya saygı göstermesine dayanıyordu. Bu güvence bir kere geri alındı mı, sistem tümüyle çökebilirdi. Dolayısıyla, Rusya, Osmanlı devletinin Avrupa toprakları üzerinde genişleme emellerine başlayıp, burada Avusturya ile çatışma olasılığı ortaya çıkınca ve Doğu Avrupa'da Rusya'nın da desteklediği ulusçuluk akımları güçlenmeye başlayınca, Metternich'in sistemi çöktü. Hiçbir tür ulusçuluğa en ufak bir sempatisi yoktu. Ona göre devletler, monarklarının kişisel topraklarıydı ve bundan başka bir birleştirici öğeye ihtiyaçları da yoktu. Ne yazık ki, burada Metternich'in tarihsel süreci sezme yeteneğine, sonunda başarısız bile olsa, kredi vermek gerekiyor. İnsanoglunun 10.000 yıllık tarihinde en etkili ve belki de tek birleştiricinin, gücünü en etkin biçimde kullanmasını bilen büyük otokrasiler olduğu görülüyor. Bunlara karşı savaşan ulusçuluk ve liberalizm, zaman zaman başarı kazansa da, yeni ve dayanıklı bir birleştirici öge bulunmadığından, birleştirici otokrasi tarih döngüsündeki yerini eninde sonunda yine alıyor. İşte, içinde Almanlar, Macarlar, Slavlar ve İtalyanlar bulunan Avusturya otokrasisi tüm 19. yüzyıl boyunca ulusçuluk ve

liberalizmin en güçlü düşmanıydı. Ama, Metternich'i sonunda yenmeyi başaran da, Avrupa sahnesinde giderek çok önemli bir güç haline gelen ulusçuluk ve liberalizm oldu.

Metternich bazı konularda büyük devlet adamı niteliğine sahipti. Ülkesini Napolyon'dan kurtaran adam ve Avrupa'nın yeni düzeninin kurucusu olarak prestiji çok yüksekti. Dönemin öteki otokratlarını öylesine yönlendirmeyi başarmıştı ki, 1815 ile 1848 arasındaki döneme "Metternich Dönemi" demek çok yanlış olmaz. Ancak, bu, törel değerleri esnek, ilkelere katı ve etkisi çok geniş olan otokrat, bakış açısını çok daraltıcı ve uzun sürede yanıltıcı bir entellektüel boşluğa sahipti. Dönemin devrimci havası ile otokrasi arasında hiçbir ortalama nokta düşünmemiş ya da düşünüp bulamamıştı. Ayrıca, daha önce de değinildiği gibi, Metternich sistemi son derece güçlü bir akıma da sürekli ters düşmekteydi. Metternich'in temsil ettiği Avusturya İmparatorluğu, ulusçuluğun yadsınması temelinde kurulmuştu.

Ünlü düşünür Bertrand Russell, Metternich ve Viyana düzenini şöyle değerlendiriyor :

"Metternich büyük bir devlet adamı değildi. İlkeleri imparatorunun ilkeleriydi ve koşullar Avusturya'ya Napolyon'un düşüşünden sonra Avrupa'da üstün bir durum sağlamıştı. Fransa yenilgisinin ağırlığı altındaydı, İngiltere barışı korumaktan başka birşey düşünmüyordu. Çar Alexander din uğruna Rusya'nın çıkarlarından fedakârlıkta bulunuyordu, Prusya kralı zayıf ve kararsızdı. Bunlara şunu da eklemek gerekir ki, devrim ve Napolyon korkusu siyasal düşünceleri halâ etkilemekteyken, Avusturya'nın meşruiyetçi ve ulusçuluk-karşıtı ilkelere gösterdiği bağlılık, hemen hemen tüm büyük devletlerin çıkarına uygundu. Ama, yıllar geçtikçe bu büyük devletler teker teker Metternich'in düzenini terketmeye başladılar. Metternich'in en büyük tutkusu, Napolyon'un uzun yıllar Avrupa'da estirdiği karışıklık havasından sonra, çok anlaşılır bir biçimde, **düzen, istikrar ve hareketsizlik**ti. 1815'te, hareketsizliğin iyi devlet adamlığı için temel gerek olduğu anlayışı yaygındı. Ama, Metternich sisteminin Avrupa'ya ge-

tirdiği barış, yeni bir enerji biriktirmiş ve bu da hareketsizliği tahammül edilmez bir durum haline getirmişti” (1952 : 61).*

Aynı görüşü savunmakla birlikte, Kissinger’ın daha önce atıfta bulunulan şu yazdıkları aynı sonuca çıkarıyor :

“(Viyana düzenlemesi) idealist bir kuşağın tüm umutlarını yerine getirmiş olmayabilir, ama belki onlara daha değerli birşey vermiştir : Büyük bir savaş ya da sürekli devrim olmadan umutlarının gerçekleşmesi olanağını tanımıştır”.

Şimdi, bu tarihsel ve kavramsal modelin ışığı altında Kissinger’ın, dışişleri bakanı olarak, birbuçuk yüzyıl sonra Ortadoğu’da neler yaptığına ya da neler yapmağa çalıştığına geçebiliriz.

Ortadoğu’da “Mekik Diplomasisi”

1810’ların Avrupa’sı ile 1970’lerin Ortadoğusu arasında, doğal olarak, gerek ilgili devletlerin sayı ve niteliği, gerekse tarihsel koşullar açısından büyük ve boşlanamayacak farklar vardır. Tek benzerlik ise, her iki bölgenin de uzun savaşlara sahne olması gibi görünüyor. Üstelik, tarihte, o da zorlukla yapılacak analogilerin hiçbir şeyi kanıtlamadığını, ancak tetimlediğini de biliyoruz. Ama, önemli ve uluslararası sistemi etkileyen olayların, raslantısal, birbirlerinden tümüyle kopuk ve temel düzenleyicilerden yoksun bir biçimde cereyan etmediğini de kabul etmemiz gerekiyor. Eğer, Kissinger’ın da yakından ilgilendiği uluslararası ilişkiler disiplini, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, bilim dünyasında saygı değer bir alan olarak görülüyorsa, uluslararası sistemin kendine özgü bir düzenliliği olduğunu ve bu sistemin parçaları olan devletler arasında belirli bir ilişkiler bütünüünün varlığını da teslim etmeliyiz. Zaten, sistemi, parçaları arasında düzenli ilişkilerin bulunduğu bir bütün olarak tanımlamıyor muyuz?

Bu temel anlayışla yüklü olarak, Kissinger Ortadoğu’da “mekik diplomasisi”ne başladığı zaman, doktora tezinin basılması üzerinden 20, Viyana düzenlemesinin üzerinden ise 160 yıl geçmişti. Süper devletlerden birinin dışişleri bakanı olarak, kendi yaratmadığı ve değiştiremeyeceği bir tarihin biçimlendirdiği karışık ve katı bir çevre ile karşı karşıya kaldı. Kissinger, böylesine bir ortamda, öncelikle tarih bil-

* Vurgulama benimdir.

gisini ve bu bilgiden çıkardığı dersleri yardımına çağırırken, dış politikayı çözümlemenin onu uygulamaktan daha kolay olduğunu hemen anladı. Bu, bilim adamlarına yöneltilen klasik ve işin kolaycılığına kaçan “bulutların tepesinde dolaşmak” basmakalıp eleştirisinden kaynaklanmıyordu. Ama, birinde uzun çalışmalar sonucu yaptığı yorumlar iki üç bilim adamını ilgilendirirken, şimdi çok kısa bir süre içinde alacağı kararlar, milyonlarca ve çıkarları birbirleriyle çatışan değişik toplumların var ya da yok olmalarını etkileyebilecekti.

Amerikan Dışişleri Bakanı olmasından iki ay sonra, bakanlığının tüm uzmanlarını hummalı bir faaliyet içine iten Ramazan ya da **Yom Kippur** savaşı başlamıştı. Mısır ve Suriye'nin, ister tek başlarına, ister ortak hareket etsinler, 1967 savaşında yitirdikleri toprakları yeniden ele geçirebilecek askeri ve teknolojik yeteneğe sahip olmadıkları ve bu yüzden İsrail'e karşı savaş açamayacakları tahmin edilmekteydi. Bu, İsrail ve Amerikan haberalma örgütlerinin ortak kanısıydı. Dayandıkları varsayımlar doğru, ama sonuç yanlış çıktı.

1973 Ekim Arap-İsrail savaşının altında mantığı anlamak için olayların tarihsel bir perspektife oturtulması gerekir. İsrail, 6 yıl önce Arap devletlerini ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Son derece seri ve şaşırtıcı bir harekâtla topraklarını Batı Yakası, Golan Tepeleri ve Sina Çölü'ne kadar genişletmişti. Bu olaydan sonraki altı yıllık süre içinde tam bir zafer sarhoşluğu içindeydi. Araplar ise, İsrail kurulalı beri zafer yüzü görmemişlerdi. Batı sömürgeciliğinin yönetiminden yeni çıkmakta ve ulusal özdeşliklerini yeni bulma sürecinde olan bir grup Arap devleti, Ortadoğu'daki yeni düzene küskündüler. Biraz da çelişkili olarak, çok pahalıya da mal olsa, hatta sonunda önemli bir kazanç da sağlamasa, Arap devletlerinin gururunun geri verilmesi gerekiyordu.

Bu çözümleme, uluslararası ilişkiler kapsamı içinde geçerliliğe sahiptir. Tarihin varsayımı, İsrail ve Amerikan haberalma örgütleri nasıl düşünmüş olurlarsa olsunlar, mutlak bir zaferin gelecek için tehlike tohumlarını taşıdığıydı. Galip devlet ya da devletler katı ve bükülmez oluyor, yeniklerin psikolojisini anlayamıyordu. Dolayısıyla, yeniklerin yapacakları tek şey, sürdürmekte hiçbir çıkarları bulunmayan ve galiplerin tek-yanlı olarak kurdukları yeni uluslararası düzeni, kısaca statükoyu yıkmaktı. Spesifik Ortadoğu örneğinden bakıldığında, İsrail'e kaptırılan geniş ve stratejik toprak parçaları ile kutsal Kudüs kenti diplomasi yoluyla geri alınamıyordu. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, İsrail'e “güvenli ve kabul edilmiş sınırlar içinde yaşama hakkını” tanırken, işgal edilmiş Arap bölgelerinden de çekilmesini istiyordu. Ancak, gerek “işgal edilmiş Arap toprakları” anlatımının be-

İrsizliği ve gerek tarafların ve özellikle İsrail'in ilk adımı atamaması, "Arap gururunun" diplomasi yoluyla tatminini olanaksız kıldı.

Kissinger, en ince ayrıntılarına kadar bu durumu anladı. 1815'te Metternich ile Castlereagh Fransa'ya ağır barış koşulları kabul ettirip bu devlete ağır bir yenilginin acısını sürekli taşıtsalardı, Fransız gururu herhalde diplomasi yoluyla geri verilemezdi. Bunun sonucu olarak, 1815 sonrasının Avrupa tarihi çok kanlı yazılabilirdi. Dolayısıyla bir savaş bekliyordu. Onu şaşırtan savaşın kendisi değil, zamanlamasıydı. Bundaki başarısızlığını Enver Sedat'ın düşüncesini okuyamamış olmasında aramak gerekir sanıyorum. Sedat'a göre, iki koşul gerçekleşmedikçe İsrail'le ciddi ve yapıcı görüşmelere girişmek olanağı yoktu. Biri, İsrail'in artık kendini askeri bakımdan "tartışmasız en üstün" olarak göremeyeceği bir duruma itilmesi, ikincisi ise, Mısır'ın üzerinden yenilgi kompleksini atmasıydı. Bu iki anlayışı değiştirmek için savaştan başka bir yol yoktu. Yani, görüşmelerin ve dolayısıyla kalıcı bir uluslararası düzen kurmanın yolu, 1800'lerin Avrupası'nda olduğu gibi, savaştan geçiyordu. Bu savaşın açılmasında ne kadar erken davranılırsa, başarı şansı da o kadar yükselirdi. Bir kere, İsrail'in zamanla daha da güçlenmesi olasılığı vardı. İkinci olarak, 20. yüzyılın savaşlarında sürpriz saldırının etkinliği herkesçe anlaşılmıştı. İsrail'in ve A.B.D.'nin hiç beklemedikleri bir anda saldırı gerçekleştirilmeliydi.

Ortak Mısır-Suriye saldırısının başlayıp silahlı çatışmaların çıktığı andan sonra Kissinger'ın yapmağa çalıştığı, bir yanda İsrail'in varlığını korumağa çaba gösterirken, öte yanda yeni bir dengenin de kurulmasıydı. Tıpkı Metternich ile Castlereagh'ın 160 yıl önce düşündükleri gibi. Karşı cephelerde olmalarına ve başlangıçta bunun bilincine varamamalarına rağmen, Kissinger ile Sedat, aynı amaçta birleşiyorlardı. İkisinin de yapmağa çalıştığı, savaş sonu barış sürecinin ve taraflarca kurulacak yeni statükonun öngerekleriydi.

Haberalma örgütlerinin verdiği bilgilerin aksine, savaş, ilk günlerinde İsrail için son derece kötü gitmeğe başlamıştı. "İsrail'in ani ve tam zaferi" anlayışı üzerine kurulu olan Amerikan diplomasisi hemen değiştirildi. Çatışmaların başlamasından dört gün sonra A.B.D. İsrail'e büyük miktarlarda yardım göndermeğe başladı. Büyük ölçüde bunun sonucu olarak, savaşın gidişi değişti ve savaş daha sona ermeden görece bir denge de sağlanmış oldu. Savaşın Arapların aleyhine dönmesi üzerine Sovyetler Birliği ateş-kes konusunda baskı yapmağa başladı. Kissinger, askeri dengenin sağlanması ve Mısır ile İsrail'in doğrudan görüşmelere başlamaları koşullarıyla bunu kabul etti. Ancak, bu diplomatik gelişmeler olurken, İsrail sağlanmış bulunan ateşkesi ihlâl ede-

rek, Sina yarımadasında durumunu daha da güçlendirmeğe başlamıştı. Kissinger'in istemediği bir bunalım ortaya çıkıyor ve İsrail Mısır'ın görüşmeler yoluna, yani yeni kurulacak sistemin içine girmesini engelliyordu. Buna izin verilmemeliydi.

Burada tarihin cilvesi ilginçtir. Amerikan tarihinin ilk Yahudi Dışişleri Bakanı, 25 yıllık geleneksel Amerikan politikasını terk ediyordu. 1956 Süveyş bunalımı istisna edilecek olursa, A.B.D. İsrail'e tam ve koşulsuz destek sağlamıştı. Şimdi, 19. yüzyıldakine benzer bir güç dengesi politikası izleyebilmek ve taraflardan en az ikisinin tatmin olabileceği bir sistem kurabilmek için, Mısır'a yardım gerekiyordu. Bu düşüncesinin sonucu olarak, gerçekten dramatik bir adım attı ve İsrail Büyükelçisi Dinitz'e Sina'da sarılmış bulunan Mısır ordusunu yoketmelerine izin vermeyeceklerini, çünkü böyle bir gelişmenin görüşmeler yolunu kapatacağını söyledi. Kahire'ye savaşıyan taraflar arasında doğrudan görüşmeler önerirken, İsrail'e bir ultimatom gönderdi : Kuvvetlerinizce sarılmış bulunan Mısır ordusuna su ve yiyecek göndermezseniz, A.B.D. İsrail'e verdiği bütün desteği geri çekecektir. Tarafların nefesi tükenip askeri bir dengenin sağlanması üzerine, Kissinger'in altı maddelik ateş-kes planı kabul edildi. Şimdi iş savaşıyla yangın yerine dönmüş bulunan bölgede barışı kurmağa gelmişti.

Sorunun karmaşıklığı ve büyüklüğü karşısında barışı adım adım bir süreçle gerçekleştirmeye çalışmak, akla en uygun yoldu. Önce en kolay engeller geçilmeli, sonra büyükleriyle uğraşılmalıydı. İlk olarak, iki tarafı görüşmelere ikna etmek gerekiyordu. Bu olursa ,askeri alanda yumuşama sürecine girilebilir ve barış çabaları hızlandırılabilirdi. Eğer gerçekleşirse, bu başarıların hızı, İsrail-Suriye ilişkilerini de etkileyerek, Golan Tepeleri'nde tarafların geri çekilmelerini sağlayabilir ve Suudi Arabistan'ın görüşmelere girmesini teşvik ederek, İsrail'e karşı uygulanan petrol ambargosunun kaldırılması da başarılabilirdi. Tüm bunlar gerçekleştikten sonra, Ortadoğu'daki ciddi barış çabalarında şimdiye kadar hep ikinci plana itilmiş ve çoğu kez de ihmal edilmiş Filistin sorunu ile ilgili bir uzlaşmaya belki varılabilir ve bu da Kudüs'ün gelecek statüsünde tarafların kabul edebilecekleri bir değişikliğe yol açabilirdi.

Doğal olarak, çok az kişi tüm bu umutların gerçekleşebileceğine inanıyordu. Ancak, diplomasi, tıpkı siyaset gibi, mümkün olanın sanatıdır ve görevi ileriye doğru gitmek ve bu gidişte mükemmeli değil, olabileceklerin en iyisini elde etmektir. Kissinger'in umutları belki abartmalıdır, ama uluslararası ilişkilerin katı ve gerçekçi mantığı, diplomatinin sanatçı, yani biraz da düşlemci bakış açısını tümüyle yok et-

memelidir. Amaç, biraz uzak bir noktaya konursa, bunu elde etme yolunda ne kadar ileri gidilirse, o kadar yol alınmış, başarı kazanılmış olur. Herhalde bu düşüncelerle hareket etmekte olan Kissinger'a göre, bittiğinde kimin kazandığı ilk bakışta pek belli olmayan bir savaşın sonu, barış çabalarının yoğunlaştırılması için en iyi zamandı.

Kissinger işe Süveys'teki kuvvetlerin geri çekilmesi ile başladı. Uzun ve çoğu kez zorlu geçen görüşmelerden sonra, anlaşma yolu, Sedat'ın attığı dramatik adımlar ve Golda Meir'in belirli bazı toprak parçalarını Mısır'a geri vermeğe razı olması sonucu kısaldı. İmzalanan kuvvetlerin geri çekilmesi ile ilgili anlaşma, bir Arap devletinin İsrail'le imzaladığı ilk anlaşma olarak tarihte önem kazanmış ve psikolojik bir engeli ortadan kaldırmıştır. Üstelik, anlaşmanın imzalanması ile birlikte barış süreci başlamış ve "mekik diplomasisi" doğmuştur. Ama, daha yapılacak çok şey vardı ve Kissinger, varılacak bir anlaşmanın, yalnız İsrail ile Mısır arasında kalması durumunda, uzun süreli olamayacağını da biliyordu.

İkinci adım, Golan Tepeleri'nde İsrail-Suriye anlaşmasını sağlamaktı. Bu görev birincisinden daha zordu, çünkü iki ülke arasındaki düşmanlıklar daha derindi ve İsrail düşmanları tarafından başlatılan bir savaş sonucu elde edilmiş olan topraklardan daha çok çekilmek istemiyordu. Üstelik, şimdi Mısır 1967 savaşında yitirmiş olduğu bazı toprak parçalarını geri aldığına göre, Suriye de buna benzer bir ödün elde etmek durumundaydı; artık 1973 sınırlarına geri dönmek Suriye'yi doyurmuyordu. Kissinger'ın İsrail'le Suriye arasında mekik diplomasisinin sonucu, bir ara anlaşmazlık Kuneytra kentine kadar çözüldü. Noktası ve virgülüne kadar her madde tartışılıyor ve verilecek ödümler kilometrelerle değil, metrelerle ölçülüyordu. Durumun Kissinger üzerindeki baskısı o denli yoğundu ki, Hafız Esat'a bu işi daha çok sürdürmeyeceğini ve anlaşma yolunun tıkanıldığını söyledi. Esat, bu noktada yüzüp yüzüp kuyruğuna geldikten sonra, anlaşma umutlarının ortadan kalkmasının çok yazık olacağını belirtti. Artık herşey bitmiş miydi? Kissinger, Esat'ın bir süre daha kalıp görevini sürdürmesi önerisini kabul ettikten sonra Şam ile Kudüs arasında gidip geldi. Sonunda anlaşmaya varıldı: Suriye Kuneytra kentini elinde tutacak, kentin çevresi aşamalı olarak silahsızlandırılacak ve Suriye buradan İsrail'e yönelen gerilla saldırılarını engelleyecekti. Bu anlaşmadan sonra Kissinger daha ileri gidemedi. Global bir devletin yaygın çıkarlarını korumak için dikkatini Ortadoğu dışında uzanan başka alanlara çevirdi.

Ortadoğu'da savaş, kan ve gözyaşı öyküsünün burada bitmediğini biliyoruz. Görünüşe göre İsrail dördüncü zaferini kazanmıştı, ama mad-

di ve manevi açılardan kayıpları büyüktü. İsrail'in, bir başka savaş dokuncasını göze almadan, işgal ettiği bölgelerde uzun süre kalamayacağı açıkça ortaya çıktı. Bunun ötesinde, 1973 Arap-İsrail savaşı konusunda şu genellemelerde bulunulabilir : **Öncelikle vurgulanması gereken**, tarihteki yaraların etkili ve en iyi iyileştiricisi olan "zaman" Ortadoğu'da görevini yapmamaktadır. Çünkü, kurulduğundan altı katı büyüklüğünde bir İsrail, Arap devletleri için sürekli bir tehdit oluşturmakta ve Arap ulusçuluğunu güçlendirmektedir. Ayrıca, savaş sonu düzeninin kurulmasında yenik tarafın en doğal haklarını hesaba katmayan bir tutum, zamanın yenilgi acılarını silmesini engellemektedir. Tarih, ne yenenin zaferinin ne de yenilenin yenilgisinin uzun süreli olduğunu göstermektedir.

İkinci olarak, 1815 Viyana düzenlemesinin açıkça ortaya koyduğu gibi, sürekli barış, ancak eşitlik ve hakkaniyet üzerine kurulabilir. Bu "hakkaniyet" in ölçüsü, tarihin çeşitli dönemlerinde, insanoğlunun temel değerlerindeki gelişmelere bağlı olarak, değişebilir. Ama, belirli bir tarih kesitinde insanoğlunun çoğunluğunun üzerinde oydaşmaya vardığı bir "hakkaniyet" ölçütü mutlaka vardır. Devlet adamları böyle bir hakkaniyeti, politikalarının içindeki öncelikler sıralamasının en başına olmasa bile, herhangi bir yerine koymayı başaracak sağduyuyu gösteremedikleri taktirde, uluslararası sistemde barış ve istikrar birer düşlemden ileri gidemez. Arap ve özellikle toprakları ellerinden alınmış bulunan Filistinlilerin ulusçuluğu, herhalde hakkaniyet ölçülerinin içinde bir yere sahiptir.

Üçüncü olarak, Metternich ve arkadaşlarının kurdukları barış sisteminin iki büyük zayıflığı vardı : Yakındoğu sorunu ve ulusçuluk. Kissinger'in de kurmağa çalıştığı barış sisteminin de zayıflığı, ne garip bir raslantıdır, ulusçuluk oldu ve Yakındoğu ile ilgiliydi: Yakındoğu'da bir türlü çözüme kavuşamayan ve Kissinger'in da, belki Metternich gibi, üzerinde ciddi bir biçimde durmadığı Filistin ulusçuluğu. Gerçekten, Kissinger'ı ve kurmağa çalıştığı sistemi, sonunda yenmeyi başaran, Arap sahnesinde her gün giderek çok önemli bir güç haline gelen Filistinlilerin ulusçuluğudur. 1975 Lübnan İç Savaşı, 1979 Mısır-İsrail barış antlaşması sonucu Mısır'a karşı kurulan "Red Cephesi", aynı yıl Saad Haddad'ın güney Lübnan'daki ayrılıkçı hareketi, 1981'den bu yana süren yeni Lübnan iç savaşı, İsrail'in güney Lübnan'ı işgali, İran-İrak Savaşı ve yıllara bağlı olmayan terör, Spengler'in hayaletine hak verdiriyor. Ama, şu da var ki, bu olayların tümünün temelinde, şu ya da bu biçimde, Filistin ulusçuluğunun doyumsuzluğu yatıyor. Orta ve Doğu Avrupa ulusçuluğunun doyumu ya da başarısı, Avrupa'ya tam bir barış olmasa bile, barışın üzerine oturabileceği bir istikrar sağlamış-

tı. Bu uğurda birçok Metternich de harcandı. Aynı gelecek, korkarım, galiba Ortadoğu'yu da bekliyor.

Sonuç?

Bilim adamlığı ile politikanın, kuram ile uygulamanın düşman kardeşler olduğu ya da en azından pek iyi anlaşamadıkları sık sık söylenir. Tarih, bu basmakalıbın geçerliliğine gölge düşüren örneklerle dolu ve Kissinger günümüzdeki örneklerden yalnızca biri. Ayrıca, asıl olanın uygulama olduğunu söyleyenler, kurama kendi alanında kaldığı sürece uzaktan anlamsız bir "saygı" duyup, uygulamayı etkilemeğe başladığı ya da çalıştığı zaman dudak bükenler de, mantıksal olarak yanılıyorlar. Ne kadar ayrı düşünülürse düşünülün, en bilinçsiz uygulamanın arkasında bile, tam belirgin olmasa da, kuramın kırıntıları vardır. İkisi birarada başarı çizgisini göğüslerler. Uygulamasız kuram ölü, kuramsız uygulama ise başsız dolaşan bir vücuttur.

Ortadoğu'da barış için uğraşan Kissinger'ın, aynı zamanda Haiphong limanını ve Kamboçya'yı bombalatan, Angola'ya asker gönderen adam olduğu da bir gerçek. Bu hareketlerin doğru olup olmadığının tartışmasına girmeyeceğim. Burada önemli olan, Ortadoğu gelişmelerindeki payıdır. Ortadoğu'da barış-sever bir arabulucu olmaktan çok, **statüko arabulucusu** durumundadır. Kendisi barış uğruna barışa bağlanan bir kişi değildi. Barışı, Amerika'nın çıkarlarına hizmet ettiği için seçmişti; tıpkı 1814 ittifakının Avusturya'nın çıkarlarına hizmet etmiş olduğu gibi. Ona göre,, ulusal çıkar törel değerlerin üzerindeydi ve istikrar adaletten daha önemliydi. Başat bir dünya gücünün temsilcisi olarak, Kissinger'ın barışı statükoyu korumak ve A.B.D.'nin köklü çıkarlarının bulunduğu bir bölgede düzeni yerleştirmekte yararı vardı. 19. yüzyıl Avrupası'ndan aldığı bu derslerle hareket eden Kissinger, kendi anlayışına uygun olan bir barışı gerçekleştirdi. Ama, denetleyemediği gelişmeler başarı derecesini düşürdü. Amerika'nın ulusal çıkarlarını her türlü törel bağların üzerinde değerlendirdiği için İsrail'e cephe almaktan kaçınmadı. İsrail'in bir zamanlar "o da bizden" diye selamladıkları Kissinger'a daha sonra İsraililer'in çoğu "hain" damgasını vurdular. İstikrarı adaletten önemli gördüğü için, Filistin davasına gereken önemi vermedi. Bu davranışının sonucu olarak, Ortadoğu barışını tehdit eden barut fıçısının fitili sürekli yanık kaldı.

Ayrıca, Kissinger'ın üzerinde çalıştığı 19. yüzyılın diplomasi kavramı, nükleer çağda çok karmaşıklaştı. Savaş, savaş tehdidi, bölgesel geleneksel çatışmalar, meşruiyet arama çabaları ile dolu bir uluslar-

arası sistemi denetlemek son derece zordu ve yanlış hesaplamanın, tafisi olanaksız sonuçları ortaya çıkmaktaydı. Böyle bir uluslararası ortamda, Sovyetler Birliği Ortadoğu'nun dışında tutulduğu sürece, Kissinger kendi anladığı diplomasiyi yürütme olanağını bulabilirdi. Bölgede Sovyet varlığı Ortadoğu güç dengesini birdenbire ve köklü bir biçimde değiştirebilir, yeni sorunlar yaratabilirdi. 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya, Yakındoğu'da değişen politikası ve müdahaleleri ile Avrupa barış sistemini temelinden sarsmıştı. Kissinger, böyle bir durumu önlemek için Amerikan silahlı kuvvetlerini alarma geçirmekte duraksamadı. Sovyetler Birliği'nin bu Amerikan tehdidi karşısında gerileyeceğini tahmin ediyordu. Taktiği işledi, kişisel diplomasisi sürdü ve geçici olacağı haklı olarak ileri sürülse de, barış sağlandı.

Büyük Frederick, "silahsız diplomasi enstrumansız müziğe benzer" demiştir. Kissinger, her ne kadar dünyanın en güçlü devletinin dışişleri bakanı idiyse de, dayandığı gücün etkisi abartılmamalıdır. Ortadoğu, bir bakıma, çok-kutuplu olmağa başlayan yeni uluslararası yapının mikro düzeyde bir aynası durumundaydı. Dünya değişmiş ve eski Amerikan kuşağının "kitlese karşılık" yönündeki düşünceleri eskimişti. A.B.D., artık barış koşullarını tek taraflı olarak ve kuvvet zoruyla kabul ettirecek durumda değildi. Ortadoğu'da küçük devletlerin artan hareket yetenekleri, bölgesel çatışmalarda nükleer gücün kullanılamaması ve Batı'ya karşı kullanılmağa başlanan petrol silahı, artık Amerikan dış politikasında yeni değerlendirmelerin yapılmasını gerektiriyordu. İşte Kissinger, bu yeni politikanın, yani etkisi azalan bir güç tarafından desteklenen politikanın, önde gelen mimarlarından biri olmuştur.

Alexis de Tocqueville, "tarihten yanlış çıkarılan dersler tarihi hiç bilmemekten daha tehlikelidir" demişti. Kissinger, sağlam ve doğru tarih bilgisi ile, bilim adamlığından devlet adamlığına geçişi başardı. Yirmi yıl önceki bilimsel araştırmalarının sonuçlarından tutarlılıkla yararlanmasını bildi. 1973 yılının Ortadoğu'su, 19. yüzyılın Avrupa çözümlemesinin ortaya koyduğu dersleri açık olarak yansıtıyor. Enver Sedat, 1973'te bir radikal ve "terörist" olarak üzerine lanetler çekerken, 1979'da Nobel Barış Ödülü'nü aldı! Sedat, aradan geçen altı yıl içinde değişmiş, yepyeni bir devlet adamı olmuş değildir. Asıl değişen, koşullardır. Şimdi kendimize soruyoruz: Barış adına savaş ya da kuvvet kullanma tehdidi nasıl haklı çıkarılabilir? Yanıt, herhalde, tarihin sayfaları arasındadır.

Metternich ile Castlereagh savaşı aynı amaç ve biçimde kullanmışlardı; "kötü" adam olduklarından değil, uluslararası ilişkilerin duru-

mu ve zorladıkları koşullar dolayısıyla. Ütopik barış düşlemlerinin gerçeğin sert kayaları üzerinde nasıl paramparça olduğuna tarihin zengin laboratuvarı çok örnek gösterebilir. Metternich ile Castlereagh ve Sedat ile Kissinger bunu herhalde biliyorlardı. Sedat, bir kuşaklık anıları silmek ve herhangi bir askeri başarıdan çok daha zorlu olan psikolojik bir barajı aşmak zorundaydı. Mısır'ın iktidarsız bir devlet olduğu anlayışını silmedikçe, görüşmelere girişilemeyeceğini, görüşmelere girişilmeyince de barışın gerçekleşmeyeceğini anlamıştı. Tarih ilerde Sedat'ın girişimlerine başka damgalar da vursa, başarısı sınırlı da olsa, barış ancak kuvvet kullanımı ve insanların ölmeleri sonucu gerçekleşti.

Metternich ile Castlereagh başarısız olsalardı, herhalde bıraktıklarından çok daha kanlı ve çok daha kin dolu bir Avrupa ortaya çıkardı. Bunu Kissinger anlamış, ama gerek İsrail ve gerekse A.B.D.'nde çoğu kişi anlayamamıştır. İsraililer'in çoğu, güvenliklerinin ancak mutlak bir zafer ve toprak kazanılması ile gerçekleşeceğine inanırlar. Ama, Kissinger'in bir tarihçi ve devlet adamı olarak yaşamı, kendisine bunun tam tersini öğretmişti. Kişiliğinin gücünden ve durumunun sağlamlığından yararlanarak, düşüncesinin üstün gelmesinde kararlıydı. Bunu, belirli bir süre için de olsa, başarmasını bildi.

Yarın tarihin kişiler hakkında vereceği yargıyı şimdiden bilmeğe olanak yok. Bugünün sınırlı çerçevesi içinde bir yargıya varmak gerekirse, Kissinger, tarihin "büyük devlet adamı" sınıflandırması içine, ancak yurttaşlarınca ve o da zorlukla sokulabilir. Ama, kuram ile uygulamayı, bilim adamlığı ile devlet adamlığını en iyi ve tutarlı bir biçimde birleştirmiş ender kişilerden biri olduğunda hiç kuşku yoktur.

Atıfta Bulunulan Kaynaklar

- FISHER, H.A.L. (1952), *A History of Europe from the Beginning of the 18th Century to 1937*, London: Eyre and Spottiswoode.
- KALB, Marvin and Bernard Kalb (1974), *Kissinger*, Boston: Little, Brown and Co.
- KISSINGER, Henry (1957), *A World Restored*, Boston: Houghton Mifflin Co.
- (1977), *For the Record, Selected Statements, 1977-1980*, Boston: Little, Brown and Co.
- RUSSELL, Bertrand (1952), *Freedom and Organization, 1814-1914*, London: Allen and Unwin Ltd.
- TAYLOR, A.J.P. (1961), *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, London: Oxford Uni. Press.
- WOODRUFF, William (1981), *The Struggle for World Power, 1500-1980*, London: The Macmillan Press, Ltd.